

УДК 616.89-159.97

DOI: <https://doi.org/10.37203/kibit.2024.50.04>

Наталія НАУМЕНКО,

кандидатка психологічних наук,

старша викладачка,

ORCID ID: 0000-0002-0113-9317

natanau65@gmail.com

НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»,

м. Київ, Україна

Олена ШЕЛЕСТОВА,

кандидатка психологічних наук, професорка

ORCID ID: 0000-0001-6873-421X

shelestova.o@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій

м. Київ, Україна

РІВЕНЬ СПІЛКУВАННЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС

У сучасному світі, де спілкування відіграє ключову роль, рівень культури спілкування стає важливим психологічним ресурсом. У статті виокремлено важливі аспекти культури спілкування, враховуючи історію, традиції, ідентичність і культурні коди, підкреслено вплив цих аспектів на налагодження зв'язків, розв'язання конфліктів та досягання успіху в особистому та професійному житті. У сучасному змінному світі важливо знайти баланс між збереженням традицій та відкритістю до нових ідей та культурних обмінів. Трансформація культурної ідентичності може стати стимулом для розвитку і вдосконалення суспільства, адаптуючись до змін у соціокультурному середовищі. Крім того, саме освіта є ключовим фактором у розвитку культурної ідентичності та суспільства загалом.

Ключові слова: *культура спілкування, ідентичність, традиції, освіта, трансформація, соціокультурне середовище, суспільство.*

Nataliia NAUMENKO,

PhD (Psychol.), Senior Lecturer

ORCID ID: 0000-0002-0113-9317

natanau65@gmail.com

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Kyiv, Ukraine

Olena SHELESTOVA

PhD (Psychol.), Professor

ORCID ID: 0000-0001-6873-421X

shelestova.o@kibit.edu.ua

Kyiv Institute of Business and Technology

Kyiv, Ukraine

LEVEL OF COMMUNICATION AS A PSYCHOLOGICAL RESOURCE

In the modern world, where communication plays a pivotal role, the level of communication culture becomes a significant psychological resource. This article examines important aspects of communication culture, taking into account history, traditions, identity, and cultural codes. In today's changing world, it is important to strike a balance between preserving traditions and being open to new ideas and cultural exchanges. The transformation of cultural identity can serve as a stimulus for the development and improvement of society by adapting to changes in the sociocultural environment. Moreover, education is a key factor in the development of cultural identity and society as a whole.

The essence of a person consists of a close interweaving of material and spiritual. Civilization is defined as a way for humans to survive in a changing environment, encompassing the development of appropriate technologies to provide physical comfort and adaptation to adverse natural conditions. Instead, culture represents the opposite way of survival, which is based on the adaptation of a person to the world through the acquisition of psychological comfort and self-change. It modifies the perception of the world and the individual himself, ensuring internal stability. Unlike civilization, which generates material values, culture generates ideal, spiritual values, which can mean more to a person than material goods. In the 21st century there will be a partial transformation of existing identities and a juxtaposition of different identity models. This process will be complex and will involve the interaction of various cultural influences, the search for new ways of identification in the conditions of globalization and cultural diversity. Therefore, the transformation of cultural identity plays an important role in the development of modern society.

Keywords: communication culture, identity, traditions, education, transformation, sociocultural environment, society.

Вступ

Сьогодні в українських гуманітарних, політичних і бізнесових колах активно обговорюється потреба враховувати культурні аспекти й відповідати соціокультурній спадщині країни у процесі управління та розвитку. Проте часто дискусії залишаються на рівні загальних висловлювань, не отримуючи практичного втілення через механістичний підхід до культури, який не враховує роль особистостей у її формуванні.

Як зауважують Л.В. Бех та В.В. Малявін, відомий дослідник розвитку цивілізації в Китаї, культура є не лише даністю, але і засобом самореалізації особистості, адже надає засоби для формування ідентичності замість простого привласнення нею (Бех, 2016; Малявін, 2021).

У сучасних умовах всі підприємці активно розмірковують про відкриття нових ринків, зміну стратегій та позиціонування своїх бізнесів. Проте найважливіше в цьому процесі – залишатись вірними собі та своїй бізнес-культурі незалежно від пошуку нових шляхів розвитку.

Бути культурно близькими не означає автоматично мати спільність у ментальності. Менталітет – поняття, що визначається географічними й історичними умовами. Натомість культура складніше і витонченіше явище. Існує різниця між менталітетом та культурою, і культурна близькість може співіснувати незалежно від географічних меж.

Українське суспільство переживає перехід до інформаційної культури, що супроводжується технологізацією життя та віртуалізацією соціокультурних просторів. Однак важливо пам'ятати, що матеріальне та духовне нерозривно пов'язані. Культура сприяє самореалізації через психологічний комфорт і самозміну, створюючи внутрішню сталість.

Методи та матеріали

Культура може бути важливим ресурсом розвитку суспільства, забезпечуючи реалізації сенсів і цінностей, що є ключовим для особистісного зростання. Прагнення зберегти свою культурну спадщину в контексті сучасних викликів та відмова від власної сили можуть бути важливими стратегіями в умовах світу, який зазнає постійних трансформацій.

У Європі, Америці й Азії зустрічаються люди, які культурно близькі, незважаючи на різні менталітети. Вони можуть спілкуватися різними мовами, проте спільні цінності створюють відчуття належності до певної соціокультурної спільноти, що постійно змінюється разом із нами.

Проте варто враховувати два чинники під час адаптації до нових ринків і культурних середовищ. По-перше, клієнти, партнери та співробітники з «інших культурних типів» відкривають перед нами інший світ із власною логікою та цінностями, що впливає на всі аспекти бізнесу, зокрема культуру спілкування, правила взаємодії та стратегії. По-друге, війна в Україні призвела до дефіциту ресурсів, тож необхідно розумно використовувати їх, зберігаючи баланс між нововведеннями та традиціями. Важливо дбати про поповнення власних ресурсів і раціональне їх використання в умовах складних викликів та обмежень.

У сучасному українському суспільстві спостерігається різноманіття форм культури, що поєднують як традиційні, так і нові вияви. Прикметний процес формування інформаційного, правового і громадянського суспільства та його соціокультурних інститутів. Перехід до інформаційної культури відзначається технологізацією людського існування та віртуалізацією соціокультурних просторів.

Але важливо пам'ятати, що сутність людини складається з тісного переплетення матеріального і духовного. Цивілізація визначається способом виживання людей у змінному навколишньому середовищі, що охоплює розвиток відповідних технологій для забезпечення фізичного комфорту і пристосування до несприятливих природних умов. Натомість культура представляє протилежний спосіб виживання, що ґрунтується на адаптації людини до світу через набуття психологічного комфорту і самозміни, модифікує сприйняття світу й самого індивіда, забезпечуючи внутрішню сталість. На відміну від цивілізації, що генерує матеріальні цінності, культура породжує ідеальні, духовні цінності, які для людини можуть значити більше за матеріальні блага.

Культура є важливим ресурсом для розвитку суспільства, що підкреслено П.Е. Герчанівською, яка досліджує теоретико-методологічні аспекти реалізації сенсів і цінностей культури як потенційного ресурсу для особистості (Герчанівська, 2021). Кожна культура має внутрішні цінності, які визначають стійкість людської поведінки, і кожна епоха пропонує свою парадигму, що дозволяє спільнотам створювати власну модель культурної ідентичності в конкретному історичному контексті. Проте конфлікти ідентичності та неприйняття «чужих» культур часто спричиняють міжкультурні протистояння, згідно з твердженням С. Гантінгтона, який переконує, що «в цьому новому світі найбільш масові, важливі та небезпечні конфлікти відбуваються не між соціальними класами чи багатими і бідними, а між людьми з різними культурними ідентичностями» (Huntington, 1996).

Наша ідентичність може стати ресурсом, оскільки виступає відповіддю на питання, хто ми є (Герчанівська, 2021). Тому дослідження питань, пов'язаних із розкриттям природи культурної ідентичності як соціокультурного феномену, принципів її моделювання і алгоритмів зміни в контексті сучасних реалій, наразі є вкрай актуальним (Герчанівська, 2021).

Культурні коди відображають сутність культурної ідентичності через систему знаків і символів, що відтворюють культуру конкретної спільноти протягом певного історичного періоду. Вони формуються внаслідок історичних, культурних, соціально-історичних, етнопсихологічних і геополітичних процесів, що відбуваються у конкретному суспільстві. Культурний код відображає всі системні характеристики культури даної спільноти, зокрема духовність, світогляд, цінності та універсальні уявлення про світ, напрямок її еволюції. Це складний конструкт, де незмінні елементи співіснують зі змінними. Інваріантні елементи культурного коду концентруються навколо ключових культурних парадигм, які відображають найстаріші архетипні уявлення людини. Змінні елементи визначаються культурними парадигмами, що переважають у соціокультурному полі певного історичного періоду.

Тож культурні коди є важливим інструментом для розкриття природи культурної ідентичності, оскільки відтворюють уявлення та цінності, що формують культурну основу конкретної спільноти (Герчанівська, 2021). За семіотичною концепцією О. Свідерської, коди володіють потужним потенціалом зберігання значущих текстів у сконденсованій формі (Свідерська, 2022). З-поміж

ключових компонентів таких кодів – релігія, що протягом історії людства мотивувала та об'єднувала спільноти. Іншим фундаментальним складником є мова – гарант існування і збереження культурних особливостей спільнот, які нею користуються, виразник цінностей та світогляду спільноти, що формує власне семантичне поле. Так, ритуал, розглядуваний як текст, містить три складники, а саме: мову, реальність і дію.

Результати

Жодна парадигма не може існувати вічно. Зміни дозволяють систематизувати й узагальнити уявлення про різноманітні явища, що відбуваються в культурі, та розуміти їх причинно-наслідкові зв'язки. Коди є способами мислення, сформованими та історично визначеними в межах певної культури. Різні коди на різних етапах життя можуть стати ресурсами для особистості. Рівень культурного розвитку в суспільствах різних регіонів відрізняється, що засвідчує ступінь диференціації особистості. Наприклад, у нетрадиційних суспільствах, які акцентують на інноваціях та спонтанності, формування унікального «я» відіграє ключову роль.

Аналізуючи культурну ідентичність крізь призму культурних норм, можна виокремити ключові культурні аспекти, які визначають її унікальність: історична пам'ять, релігія, мова, цінності, звичаї та традиції, що здатні виступати ресурсами. Культурна пам'ять постає формою колективної пам'яті, спрямованої на збереження, підтримку, інтеграцію, відтворення індивідуальної та колективної поведінки й комунікативних навичок у різних типах культурної ідентичності. Колективна ідентичність формується на основі розрізнення між носіями культури та іншими спільнотами. Саме через усвідомлення іншості люди формують уявлення про власну культуру. Згідно з Т. Парсонсом, цей феномен виконує ключові функції, такі як інтеграція членів спільноти, адаптація до середовища, розуміння спільної мети та збереження стабільності в соціокультурній системі (Парсонс, 2002). Культурна ідентичність впливає на мотивацію людей та мобілізує їхні зусилля для вирішення важливих суспільних завдань і забезпечення стабільного розвитку соціуму. Особистісна мотивація також може бути важливим ресурсом.

У сучасному світі модель культурної ідентичності зазнає змін. Поширення практики множинного громадянства визначає багатосекторний характер культурної ідентичності. Більша міграція, характерна для XXI ст., породжує явище співіснування в межах одного суспільства культур із різними нормами, що зумовлює послаблення культурних зв'язків у суспільстві, кризу культурної ідентичності та переорієнтацію векторів розвитку.

Модерне суспільство презентує дві основні моделі розвитку культурної ідентичності: західну і незахідну. *Західна модель* ґрунтується на індивідуалізмі, раціональності, приватній власності, правосвідомості, погляді на державу та ідеях універсальності ліберально-демократичних інститутів і вільного ринку; властива країнам Західної Європи та США. *Незахідна модель* базується на колективізмі, кланових й особистих неформальних стосунках та релігійних

традиціях, які формують унікальну картину світу; спрямована на визнання західних культурних інститутів і адаптацію до традиційних соціальних практик, що зазвичай передбачає запозичення елементів із західних практик без порушення своєї культурної ідентичності. У ХХІ ст. в Східній та Південно-Східній Азії набуває популярності модель розвитку, яка використовує ресурси власної ідентичності, не втрачаючи своєї культурної особливості. Поєднання автентичних та іноземних культурних практик витворює унікальний гібридний набір цінностей, який можна спостерігати в Японії та інших країнах регіону.

Отже, ці дві моделі представляють різні підходи до розвитку культурної ідентичності, відображаючи свої унікальні особливості та цінності.

Трансформація культурної ідентичності насправду може стати ресурсом для всього суспільства. Культурна ідентичність є динамічною системою, яка постійно змінюється під впливом різних факторів. Основні зміни відбуваються завдяки модифікаціям у соціокультурній парадигмі спільноти та проникненням інноваційних елементів з інших культурних кодів. Культурна пам'ять, часто працюючи на рівні несвідомого, відіграє ключову роль у формуванні загального конструкту, стабілізації та збереженні культурної ідентичності, адже глибоко пов'язана з культурними традиціями спільноти, забезпечує сталість її відтворення.

У ХХІ ст. відбуватиметься часткова трансформація наявних ідентичностей та зіставлення різних моделей ідентичності. Цей процес буде складним і передбачатиме взаємодію різних культурних впливів, пошук нових способів ідентифікації в умовах глобалізації та культурного розмаїття. Тому трансформація культурної ідентичності відіграє важливу роль у розвитку сучасного суспільства.

Спираючись на роботи різних авторів, доцільно прослідкувати еволюцію культурної ідентичності та її вплив на модерний соціум. Зокрема, варто підкреслити роль етики ділового спілкування у формуванні корпоративної культури, яка є важливим елементом стабільного функціонування організацій та суспільства. Проаналізувавши студії В.Г. Воронкової, І.М. Гаха, П.Е. Герчанівської, В.Я. Зусіна, Л.Г. Кайдалова, Л.В. Пляка, М.П.Тимофієва, Н.Л. Тимошенко та ін., в яких увага зосереджена на значенні етичних норм у сфері управління і спілкування, доречно підкреслити значущість названих аспектів для ефективного розвитку сучасного бізнесу та соціуму загалом.

Кожна людина народжується з унікальним набором досвіду, переконань, традицій та цінностей, які впливають на формування її «культурної одиниці». Цей принцип можна застосувати на різних рівнях соціальної взаємодії та культурного обміну – від взаємодії між окремими групами людей до глобального рівня культурного поступу націй.

На сучасному етапі розвитку освіта стає ключовим чинником індивідуального і національного прогресу, виступаючи не лише джерелом знань, але й ресурсом для особистісного зростання та поступу суспільства. Недаремно А. Гофрон підкреслює важливість якості освіти для економічного розвитку країни. Добробут людини тепер значно залежить від її здатності засвоювати нові

знання, однак модерна освіта має сприяти розвитку глобальної культури та подоланню глобальних викликів. На думку науковця, освіта – не тільки шлях до набуття знань, а й спосіб стати активною особистістю у всесвіті культури.

Отже, освіта в сучасному світі відіграє важливу роль у формуванні культурної ідентичності, збереженні культурних цінностей та подоланні глобальних викликів.

Доречно звернути увагу на специфіку традиційного суспільства, де передача культурної спадщини від покоління до покоління (обряди, звичаї, мова, історія тощо) відіграє ключову роль у формуванні ідентичності (колективної та індивідуальної), визначенні культурних традицій, висвітлює важливість збереження культурних цінностей у сучасному світі. З одного боку, цей процес допомагає інтеграції людини у громаду, робить її членом культурного колективу та дає чуття належності, сприяє збереженню традицій та цінностей, які визначають ідентичність певної спільноти. З другого боку, культурна спадщина може стати колосальним ресурсом і регулятором життя, оскільки встановлює стандарти поведінки та правила спілкування, корегує цінності й норми, впливає на прийняття рішень у різних аспектах суспільного життя (економіка, політика, сімейні стосунки). Тому соціокультурна спадщина в традиційному суспільстві відіграє чільну роль у формуванні та регулюванні буття спільноти й визначенні ідентичності її членів.

Спадщина, передана від покоління до покоління, відображаючи історію, традиції, цінності та уявлення про світ, які утверджувалися впродовж багатьох років, допомагає зберегти й відтворити фундаментальний культурний код – основу ідентичності спільноти.

Але в сучасному світі, де процеси глобалізації, міграції та технологічного розвитку швидко змінюють соціокультурні реалії, традиційна спадщина зазнає значних трансформацій, що викликають певну напругу між різними поколіннями й соціокультурними групами, які можуть переживати конфлікти між збереженням традицій та прийняттям нововведень. Водночас відкритість до нових ідей, культурних обмінів та інтернаціоналізація збагачують і розширюють культурну спадщину, роблячи її більш адаптивною до сучасних викликів. Тож доцільно зберегти баланс між збереженням цінностей минулого і відкритістю до модерних ідей та підходів.

Соціокультурна спадщина відіграє важливу роль у формуванні ідентичності й розвитку суспільства. Збереження традицій та цінностей минулого, відкритість до нововведень і культурних змін допомагають створити різноманітне та живе культурне середовище, що відображає динаміку розвитку сучасного світу.

Висновок

Культурна ідентичність і спадщина виступають важливими чинниками формування та поступу соціуму, відображають історію, традиції, цінності й уявлення про світ, які передаються від покоління до покоління. Традиції та

культурна спадщина можуть бути колосальним ресурсом, що сприяє інтеграції людей у спільноту і гарантує стабільність у житті.

У змінному сучасному світі необхідно збалансувати збереження традицій та відкритість до нових ідей, культурних обмінів. Трансформація культурної ідентичності здатна бути стимулом для поступу і вдосконалення суспільства, адаптуючись до змін у соціокультурному середовищі, де головну роль відіграє освіта, яка не лише передає знання і навички, але й сприяє розвитку особистості, вибудовує громадянське суспільство та забезпечує економічне процвітання.

Отже, збереження і розвиток культурної ідентичності й спадщини, етичних норм, психологічних аспектів мають важливе значення для сталого розвитку суспільства в умовах глобалізації та культурного розмаїття. Розуміння даних феноменів допомагає зберегти культурні цінності та традиції, сприймати модерні тенденції, бачити перспективи, тобто сприяти гармонійному поступу людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех, Л.В. (2016). Фарфор у культурі Китаю: до питання специфіки побутування. *Art-простір*, 2, 120–125.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/artsp_2016_2_22.
2. Воронкова, В.Г. (2019). Етика ділового спілкування: навч. посібник. Магнолія
3. Гах, І.М. (2005). Етика ділового спілкування: навч. посібник. Центр навчальної літератури.
4. Герчанівська, П.Е. (2005). Культура управління. навч. посіб. ІВЦ Видавництво «Політехніка».
5. Герчанівська, П.Е. (2021). Культурна ідентичність як ресурс суспільного розвитку. *Культура і сучасність*, 2, 3–9.
6. Гофрон, А. (2004). Філософські засади сучасних європейських освітніх концепцій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук. Інститут вищої освіти АПНУ. Київ.
7. Кайдалова, Л.Г., Пляка, Л.В. (2011). Психологія спілкування: навч. посібник. НФаУ.
8. Свідерська, О. (2022). Роль культурних кодів у конструюванні політичної дійсності в контексті інформаційно-когнітивної війни. *Вісник Львівського університету. Серія: Філол.-політолог. студії*, 43, 306–313.
9. Тимофієва, М.П. (2019). Психологія спілкування: навч.-метод. посібник для студентів вищих медичних закладів освіти України. Чернівці.
10. Тимошенко, Н.Л. (2006). Корпоративна культура: діловий етикет: навч. посібник. Знання.
11. Хантінгтон, С. (1998). Зіткнення цивілізацій та межа світу. *Журнал «І»*, 14, 98–119.
12. Huntington, S.P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Penguin Books.
13. Lübbe, H. (2012). *Geschichtsbegriff und Geschichtsinteresse. Analytik und Pragmatik der Historie*. Basel: Schwarbe Verlag Basel Schwarbe Verlag Basel.

14. Parsons, T. (1937). *The Structure of Social Action*. McGrawHill.

REFERENCES:

1. Bex, L.V. (2016). Farfor u kulturi Kytayu: do pytannya specyfiky pobutuvannya. *Art-prostir*, 2, 120–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/artsp_2016_2_22.
2. Gax, I.M. (2005). *Etyka dilovogo spilkuvannya: navch. posibnyk*. Centr navchalnoyi literatury.
3. Gerchanivska, P.E. (2005). *Kultura upravlinnya. navch. posib.* IVCz Vydavnyctvo «Politexnika».
4. Gerchanivska, P.E. (2021). Kulturna identychnist yak resurs suspilnogo rozvytku. *Kultura i suchasnist*, 2, 3–9.
5. Gofron, A. (2004). *Filosofski zasady suchasnyx yevropeyskyx osvityvnykh koncepciy: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya doktora filos. nauk*. Instytut vyshhoï osvity APNU. Kyiv.
6. Huntington, S.P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Penguin Books.
7. Kajdalova, L.G., Plyaka, L.V. (2011). *Psychologiya spilkuvannya: navch. posibnyk*. NFaU.
8. Lübbe, H. (2012). *Geschichtsbegriff und Geschichtsinteresse. Analytik und Pragmatik der Historie*. Basel: Schwarbe Verlag Basel. Schwarbe Verlag Basel.
9. Parsons, T. (1937). *The Structure of Social Action*. McGrawHill.
10. Sviderska, O. (2022). Rol kulturnykh kodiv u konstruyuvanni politychnoi diysnosti v konteksti informaciyno-kognityvnoi viyny. *Visnyk Lvivskogo universytetu. Seriya: Filos.-politolog. studii*, 43, 306–313.
11. Tymofiyeva, M.P. (2019). *Psychologiya spilkuvannya: navch.-metod. posibnyk dlya studentiv vyshhyx medychnykh zakladiv osvity Ukrayiny*. Chernivci.
12. Tymoshenko, N.L. (2006). *Korporatyvna kultura: dilovyj etyket: navch. posibnyk*. Znannya.
13. Voronkova, V.G. (2019). *Etyka dilovogo spilkuvannya: navch. posibnyk*. Magnoliya.
14. Xantington, S. (1998). Zitknennya cyvilizaciy ta mezha svitu. *Zhurnal «I»*, 14, 98–119.

Отримано редакцією / Received: 10.02.24

Прорецензовано / Revised: 03.03.24

Схвалено до друку / Accepted: 07.03.24